

A „Legyen jobb a gyerekeknek” Nemzeti Stratégia kistérségekre alkalmazása.

Az első alkalmazási kísérlet háttérének, tapasztalatainak összefoglalása gyakorlati alkalmazás céljaira

Tartalomjegyzék

BEVEZETÉS.....	3
Fejlesztési területek.....	3
A horizontális prioritások.....	4
I. A HELYI ALKALMAZÁSI KÍSÉRLETEK CÉLJAI, ELVEI.....	5
II. A PROGRAM ALKALMAZÁSÁNAK ELŐKÉSZÍTÉSE EGY KISTÉRSÉGBEN.....	11
Kistérségi jövőkép.....	17
III.A SZÉCSÉNYI KISTÉRSÉGI PROGRAM FORGATÓKÖNYVÉNEK FŐBB ELEMEI.....	18
Miért épp a Szécsényi kistérség lett az első programgazda?.....	19
Szakértői csoport felállítása.....	20
Kistérségi helyzetleírás és jövőkép készítésének módszere.....	24
A szükségletek felmérése, helyi prioritások kijelölése.....	25
A SZGYEP tevékenységei, programok, alprogramok.....	31
A SZGYEP első eredményei.....	35

Melléletek jegyzéke

1. sz. Melléklet: A Szécsényi kistérség térképe
2. sz. Melléklet: A Szécsényi kistérség településeinek fontosabb társadalmi-gazdasági adatai
3. sz. Melléklet: A SZGYEP-hoz kapcsolódó kistérségi látogatások és a szakértői csoport belső megbeszélései
4. sz. Melléklet: Hírlevél a Szécsényi Gyerekesély Programról
5. sz. Melléklet: A helyi sajtóban megjelent híradások
6. sz. Melléklet: Kérdőív a helyi intézmény-és szolgáltatás igényekről
7. sz. Melléklet: A SZGYEP-ban érintett helyi szakemberek szolgáltatás-és intézményfejlesztésre vonatkozó igényei
8. sz. Melléklet: A kistérségi családi adatfelvétel mintájának leírása, a kérdőívek bemutatása
9. sz. Melléklet: A kistérségben végzett kérdőíves adatfelvétel előzetes eredményei
- 10.sz. Melléklet: Előzetes javaslat a „Legyen jobb a gyerekeknek” Nemzeti Stratégia kistérségi indikátoraira
- 11.sz. Melléklet: A Sulinova közreműködésével megvalósuló projektek
- 12.sz. Melléklet: A SZGYEP keretében megvalósuló tevékenységek

**A „Legyen jobb a gyerekeknek” Nemzeti Stratégia kistérségekre alkalmazása.
Az első alkalmazási kísérlet hátterének, tapasztalatainak összefoglalása
gyakorlati alkalmazás céljaira**

Készítették:

Az MTA Iroda és a Szécsényi Szakérői Csoport tagjai.

I. BEVEZETÉS

2007 tavaszán az Országgyűlés előtt van már a „*Legyen jobb a gyerekeknek*” Nemzeti Stratégia, a gyermekek szegénységének csökkentését, esélyeik javítását szolgáló program. A Nemzeti Stratégia (amely jelentős mértékben épít a 2006-ban elkészült Gyermekszegénység elleni Nemzeti Programra) egy generáció alatt három átfogó célt kíván megvalósítani:

- Jelentősen, a jelenleginek töredékére csökkenjen a gyermekek és családjaik szegénységi aránya, és ezzel egyidejűleg közeledjenek egymáshoz a gyermekek továbbtanulási esélyei, életkilátásai.
- Szűnjenek meg a gyermeki kirekesztés, szegregálás és mély szegénység szélsőséges formái, csökkenjen az életesélyeket romboló devianciák előfordulása.
- Alapvetően alakuljon át azon intézmények és szolgáltatások működés módja és szemlélete, amelyek ma hozzájárulnak a szegénység és kirekesztés újratermelődéséhez. Ezeknek az intézményeknek és szolgáltatásoknak a mainál sokkal többet kell tenniük a gyermekek képességeinek kibontásáért, azért, hogy felnőttként értelmes tevékenységek révén, teljes jogú polgárként kapcsolódjanak be a társadalom életébe.

Fejlesztési területek

A Stratégia a gyermekek és családok életét legközvetlenebbül meghatározó területeken kíván tenni valamit. A következő fejlesztési területeket jelöli ki:

- *Foglalkoztatás, munkaerő-piaci helyzet javítása*
- *A gyermekes családok anyagi helyzetének javítását szolgáló ellátások fejlesztése*
- *Lakás, lakhatás feltételeinek, minőségének, biztonságának javítása*
- *A képességek kibontakoztatását, a sikeres iskolai pályafutást segítő intézmények és szolgáltatások fejlesztése, a szegregáció csökkentése*
- *Gyermekes családokat célzó személyes szolgáltatások és szakellátások fejlesztése*
- *Egészségesebb gyermekkor biztosítása.*

Minden fejlesztési területen, minden célkitűzésnél vannak érvényesítendő prioritások, úgynevezett horizontális, minden területet átmetsző célok. Az első négy prioritás közvetlenül hat a mélyszegénységre, mások a szegénység csökkentését összekapcsolják a jogok erősítésével és a demokratikusabb részvétellel. Ennek révén minden gyerek esélyeit javítják.

A horizontális prioritások

- ***A roma kisebbség helyzetének érzékelhető javítása, szegregáltságuk, kirekesztettségük megszüntetése.***
- ***A fogyatékossgal élő gyerekek és családjuk helyzetének javítása,***
- ***A rossz helyzetű települések, térségek fejlesztési lehetőségeinek feltárása, hátrányainak, kirekesztésének csökkentése.***
- ***A gyermekeket is szolgáló közösségi rendszerek („nagy” rendszerek) esélyteremtő munkájának javítása (iskola, egészségügy, pénzügyi ellátások, közösségi terek stb.).***
- ***A jogok, a jogi szemlélet erősítése, a gyermekek jogainak javuló érvényesítése.***
- ***A szakmák, intézmények, szektorok, továbbá az állami és önkormányzati szervek, a civil szerveződések, az egyházi és non-profit intézmények javuló együttműködése.***
- ***Az állampolgárok, különösen az érintettek – a szegények és a gyerekek – aktívabb részvétele minden őket érintő ügyben.***
- ***A tájékoztatás javítása, az információk sokkal jobb eljuttatása mindenkéhez, az informatika lehetőségeinek felhasználása a szegénység enyhítésére.***

A megvalósuláshoz több évtizedes, folyamatos erőfeszítések szükségesek. Hogy ezek elkezdődjenek, a 25 évre szóló (2007–2032) generációs stratégián belül készül egy rövidtávú (javasoltan 3 éves) program, amelyet majd továbbiak követnek. A Nemzeti Fejlesztési Tervhez kapcsolódva a központi feladatokat is ki kell dolgozni.

Komplex tervekről van szó, amelyek megvalósítása csak fokozatosan, és sokféle együttműködéssel valósulhat meg. Országos célokról van szó, de ezek egy részét csak az alapoknál lehet elkezdni építeni. Pontosabban: a jogszabályi környezet korszerűsítése, a jogszabályok megfelelő alkalmazásának, továbbá a központi költségvetési forrásoknak a

biztosítása a központi „állam” dolga. Az intézmények konkrét működése, a különböző viszonyok változása új szemlélet formálásával csak helyben – településeken, intézményekben – valósulhat meg. A Nemzeti Stratégia sikerének konkrét feltétele, hogy minden *helyi közösség* felismerje az ügy fontosságát, saját szerepét, lehetőségeit, érdekeit, hogy a helyi társadalom, a helyi igazgatás, a civilek, egyházak, szakemberek, polgárok, elsősorban talán a szülők, és mindenki, aki a gyerekekkel foglalkozik, magukénak tekintsék az ügyet, és együtt dolgozzanak ennek érdekében.

Az MTA *Gyerekszegénység elleni Nemzeti Programot* kidolgozó irodájának (GYENP iroda) munkatársai az országos program elkészítése és kormányzati jóváhagyása után arra a meggyőződésre jutottak, hogy a gyakorlatban kipróbálás nélkül nem tudják folytatni a program továbbfejlesztését, nem tudják elősegíteni annak országos megvalósulását még a megfelelő jogszabályok meghozatala esetén sem. Ezért kezdték meg a „*Szécsényi alkalmazási kísérletet*”, a program komplex alkalmazását egy rossz helyzetű kistérségben. A jelen tanulmány az alkalmazási kísérlet menetét vázolja fel a kísérlet első nyolc hónapjának végén, amikor tulajdonképpen csak előkészítő munkák folynak annak érdekében, hogy a kistérséggel együtt elkészített és benyújtott Norvég Pályázat kedvező megítélése esetén a kistérség tudja teljesíteni a vállalt feladatokat.

A leírás abban a reményben készül, – és azért készül talán túl korán, kevés tapasztalat birtokában, – hogy a hamarosan elinduló Új Magyarország Fejlesztési Terv forrásainak felhasználásához hasznosítható gondolatokkal és tapasztalatokkal szolgáljon más, a gyerekeket programot megvalósítani akaró kistérségek számára.

I. A HELYI ALKALMAZÁSI KÍSÉRLETEK CÉLJAI, ELVEI

Helyi alkalmazási kísérletek céljai

Minden helyi közösség más: a nemzeti program széles keretein belül mindegyiknek ki kell jelölnie saját helyi prioritásait, a közösséggel együtt ki kell dolgoznia a stratégiába illeszkedő közös célokat, és ezeket kell a kistérségben megvalósítani. (Ezért hívjuk a *Szécsényi Gyerekesély Programot* alkalmazási kísérletnek, és nem „modellkísérletnek”.) Minden településen és minden kistérségben cél a gyermekszegénység minden formájának csökkentése, a gyermeketes családok helyzetének javítása, egy, a gyermekek érdekeire érzékeny szemlélet

kialakulásának elősegítése minden érintett, minden szereplő körében. A helyi programok alkalmatlanok lehetnek a nagy ellátórendszerek (szociális támogatások, társadalombiztosítás, oktatás- és egészségügy stb.) reformjára, a jogi környezet radikális változtatására, a költségvetési források átcsoportosítására. Ugyanakkor egyedülállóan alkalmasak arra, hogy az egyes intézmények működését gyerek-és családbarátabbá tegyék, hogy a gyakorlatban megvalósítsák a szegregáció enyhítését, majd felszámolását, hogy megfelelő információt juttassanak el mindenkihez, hogy feltérképezzék, milyen szolgáltatási szükségletei vannak egyes csoportoknak, családoknak, egyéneknek.

A kistérségi programok a célok megvalósításánál alapvetően arra törekedhetnek, hogy (egy tág látókörű kistérségi jövőképhez illeszkedve, amelyről még szólunk)

- koncentráljanak jelentős erőket a legfontosabb kitörési pontra, a **gyermekek fejlesztésére**; a fejlesztés kezdődjön életük legkorábbi szakaszától, és fogja át a tanítás, nevelés, képzés intézményeit és szereplőit;
- **optimalizálják** (szakmai színvonalukat, elérhetőségüket, hatékonyságukat tekintve) a **gyerekes családok számára nyújtott** (egészségügyi, oktatási, szociális, munkaügyi stb.) **szolgáltatásokat**;
- segítsék a **közösségekre épülő termelési és fogyasztási modellek** elfogadását és elterjedését a térségben; ennek révén
- segítsék elő a **fenntartható társadalmi fejlődést** biztosító keretek, módszerek, eszközök kialakulását; továbbá
- jelentősen bővítsék a munkaerőpiaci-helyzet javítását szolgáló feltételrendszert, valamint a **helyi szükségletekre szabott szolgáltatásokat**;
- segítsék elő a harmonikusabb, **kirekesztés és előítélet mentesebb társadalmi együttélést**;
- segítsék elő a **demokratikus, részvételre és együttműködésre épülő** döntéshozatalt és döntés-megvalósítást.

Helyi alkalmazási kísérletek elvei

A Nemzeti Stratégia helyi (kistérségi) megvalósításánál részben a Stratégia általános elveit, részben a helyi közösségek „természetéhez” illeszkedő elveket érdemes alkalmazni.

(1) Helyi közösségek fontossága

A Program sikerének feltétele, hogy minden helyi közösség felismerje ennek életbevágó fontosságát, hogy a nemzeti program széles keretein belül kijelölje a maga *feladatait*, kidolgozza a helyi prioritásokat, átláthatóvá, közös üggyé tegye e célokat. A gyerekek esélyeit javító program elemeinek és *a program egészének* a kistérségben lakók, a *kistérségben meglévő kisebb-nagyobb közösségek* (elsősorban a *program célcsoportjai*) *alanyai*, nem pedig tárgyai. A program *az ő saját programjukként valósul meg*, a megvalósulás során a külső szakemberek (legyenek azok a program alkotói, a programiroda szakemberei, bármilyen státusú kutatók, oktatók, vezető szakemberek) csak az ő segítők, tanácsadók lehetnek.

(2) Komplexitás

A szegénység, ezen belül a gyermekszegénység *összetett jelenség*. A szűkös és bizonytalan jövedelmek létbizonytalanságot, tehát elégtelen és egészségtelen táplálkozást, rossz lakásviszonyokat, fázást, sok kielégítetlen alapszükségletet, eladósodást és szorongást jelentenek. A szegénység okai és következményei közé tartozik a szülők munkahiánya; a területi, intézményi szegregáció, amely egyre jobban elválasztja a szegényeket a társadalom többi részétől; a gyerekek képességeit rosszul fejlesztő, esélyeiket gyakran inkább rontó, mint javító nevelő-, képzőintézmények; az egyenlőtlen hozzáférés a humán szolgáltatásokhoz, az információhoz; a megbecsülés hiánya; a jogok sérelme, legyen szó faji megkülönböztetésről, gyermeki, emberi, vagy szociális jogokról. A cigányság jelentős részét a felsorolt társadalmi hátrányok különösen súlyosan érintik, és helyzetüket a diszkrimináció számtalan formája tovább rontja.

(Együttműködés és komplexitás) Minthogy a jelenség összetett, ezt a komplexitást figyelembe kell venni a tervezésnél és megvalósításnál egyaránt. Ennek a legfőbb eszköze az **együttműködés**. A gyermekszegénység csökkentése akkor sikerülhet, ha minden érintett intézmény, szakma és gyermekekkel foglalkozó felnőtt képes az együttműködésre, ha egyetértés tud kialakulni a gyermekek jelenét és jövőjét érintő közös értékekben, ha az érintettek képesek összeegyeztetni részérdekeiket a gyerekek közös érdekeivel.

(A komplex fejlesztés jelentése) Az emberi lét fontos feltételeinek komplex fejlesztése sajnos nem jelentheti azt, hogy mindent egyszerre tudunk fejleszteni. Nem jelentheti azt sem, hogy

egy-egy területet – például a képességek korai gondozását – kiemeljük, s másokat akkorra halasztunk, amikor a kisgyerekek már eljutottak valahová. Több metafora juthat az eszünkbe. A komplex fejlesztést el lehet képzelni úgy, mint egy puzzle-t, ahol egy-egy kép-darabkához több oldalról lehet odatartozó elemeket illeszteni, sőt, a tábla egy-egy sarkában önálló kis részleteket is fel lehet építeni, ha tudjuk, hogy a végén az egész kép összeáll. Egy másik metafora szerint a komplex fejlesztés olyan, mint egy bonyolult fonás-minta, ahol 6-8 szálát kell összefonnunk, és csak fokozatosan léphetünk tovább, akkor, ha a nyolc szál összefonásának egy lépését elvégeztük. A metaforák folytathatók. Az a baj velük, hogy nem érzékeltetik, hogy a helyi társadalom él, minden (pozitív vagy negatív) beavatkozásra reagál. Ha a közösség azt tapasztalja, hogy saját akarata és erőfeszítései nyomán valamilyen területen valami jó történik, akkor más területek is lendületet kaphatnak. És megfordítva is igaz, egy terület rossz tapasztalatai elkedvetleníthetnek másutt is. Ezért a komplex, fokozatos fejlesztés a visszacsatolások nyomán létrejövő változásokra is épít, ami némi rugalmasságot igényel. (Felmerülhetnek új szükségletek, hogy tovább lehessen lépni, stb.) A rugalmasság ellenére egy-egy periódus végén a „teljes képhez” kell közelítenünk.

(A komplex fejlesztés nehézségei) A komplex fejlesztésnek rengeteg nehezítő tényezője van. Vannak területek, például egyes képzések, amelyekhez viszonylag könnyű forrást találni. Mások – például a lakások vízvezetékkel ellátása, vagy a járdaépítés, a következő években kevés pályázható vagy központi forrásra számíthatnak. Másfajta nehézséget jelent az érdekütközések megsokszorozódása. Ezen csak az érdekelt szereplők bevonása, a sokféle párbeszéd, az átlátható nyilvánosság segíthet.

(3) Fenntarthatóság- források

A Nemzeti Stratégia helyi adaptálása jelentős forrásokat igényel. (Az első kísérleti programot az MTA programiroda egy szűkös kutatási keretből indította el – remélve, hogy a további forrásszerzési kísérletek sikerrel járnak.) Külső erőforrások bevonása esetén is törekedni kell a „fenntarthatóságra”, pl. a szolgáltatások normáinak garantálására. A külső – központi állami és pályázati – források mellett a fenntarthatóság érdekében minél több helyi, **belső erőforrásra** van szükség. A belső erőforrások lehetnek anyagi, emberi, szellemi erőforrások, adódhatnak a közösség együttműködéséből.

A **fenntartható** rendszerek (modellek) kialakításához **technikai és társadalmi modernizáció** szükséges, alkalmasint a létező rendszerek átalakításával. A fenntarthatóság érdekében a (külső

vagy belső tőkére támaszkodó) piaci vállalkozások mellett nagy szükség van a szociális gazdaság közösségi modelljeinek alkalmazására. Ezek szükségszerűen üzleti szemlélettel működő, de nem a profit maximálásra, hanem a helyi szükséglet-kielégítésre törekvő gazdasági egységek. Magyarországon egyelőre alig honosodtak meg a szociális gazdaság ezen formái, holott az Európai Unióban, különösen a területi vagy képzettségi hátrányokkal működő térségekben igen jelentős szerepet játszanak.

A források egy része materiális, *anyagi tőke*. A következő években az állami-önkormányzati normatív források mellett számíthatunk európai forrásokra: az Új Magyarország Fejlesztési Tervben a komplex, kiemelt, ún. zászlóshajó projektek egyike a „*Gyermekesély program*”. A zászlóshajó programok önálló dokumentumban összesítik, hogy a különböző operatív programokból mi szolgálhatja az adott fejlesztési célokat, esetünkben a gyermekek ügyét, és összehangolják e támogatásokat. Ezen kívül természetesen törekedni kell vállalkozói tőke bevonására, és (többször pályázatok révén) alapítványi és egyéb pályázati forrásokra.

Minden kistérségben nagy segítség *a tudástőke és a kapcsolati tőke*. A belső erőforrások mellett – amelyek a legfontosabbak – „külső forrásként” bevonhatók az elszármazottak, de alkalmasint segítséget nyújthat az MTA szakértői csoportjához hasonló teamek munkája. Az információs és kommunikációs technológia jelentősen növelheti mind a tudástőkét, mind a kapcsolati tőkét a legrosszabb adottságú térségekben is. Mindemellett a *legfontosabb erőforrás a kistérségben lakók támogatása és munkája*, különösen, ha ez a program céljaival azonosuló közösségi projekteket szolgálja.

(4) A rászoruló és a teljes közösség érdekeinek összeegyeztetése

A Nemzeti Stratégia alapvető célja a gyermekszegénység rövid- és hosszú távú radikális csökkentése, a rossz helyzetből indulók esélyeinek javítása. A kérdés az, hogy elérhető-e ez a cél, ha az erőforrásokat, amelyek mindig szűkösek, a rossz helyzetű gyerekekre koncentráljuk, azaz a „rászorultsági elvet” alkalmazzuk. Vannak esetek és helyzetek, amikor a rászorultsági elv különösebb feszültségek nélkül alkalmazható. Más esetekben feszültségek, konfliktusok forrása lehet, vagy rossz mellékhatásokkal jár az elv alkalmazása. Ezek közül itt csak néhány, a helyi közösségek esetében fontos problémát emelünk ki.

(1) A rászorultság igazolása valamilyen jövedelmi és/vagy vagyoni küszöbhez kötött.

Mindig nehéz pontosan mérni a jövedelmeket. A helyi közösség vélekedése az egyes családok jövedelmi helyzetéről – több, vagy kevesebb alappal – eltérhet a család által

bevallott jövedelemtől. Ha a család, illetve a gyerek mégis megkapja a segítséget, amelyet a helyi közösség indokolatlannak ítél, ezt sokak méltánytalannak fogják tartani, szélső esetben a közvélemény szembefordul a családdal.

(2) **Ha a rászorultsági elv jövedelmi küszöbhez kötött**, akkor azok, akik akár csak egy forinttal is a küszöb fölött vannak, elesnek a kedvezménytől (segély, ingyenes iskolai étkezés stb.) Ez az elv nem csak munkára, legális többletjövedelem szerzésre ellenőszönző, hanem valóban igazságtalan azokkal szemben, akik óriási erőfeszítéseket tesznek, hogy valahogyan a szegénységi küszöb fölött tartsák magukat. A méltánytalanság érzése a kicsit jobb helyzetűeket szembefordítja a szegényekkel is, az őket elutasító politikával is.

(3) **A romák** között sok a szegény. Ezért gyakran olyan vélekedés alakul ki, hogy az állam a „magyarok” rovására segíti a cigányokat. Ezzel a cigányokkal szembeni előítéletek tovább nőnek.

(4) Számos tapasztalat azt mutatja, hogy **a szegénység okán adott juttatások, kedvezmények megbélyegzők**, illetve nagyon korán tudatosítják a gyerekekben, hogy ők „mások”, rosszabbak, mint a többiek.

Számos helyi vezető, polgármester, iskolaigazgató érzékeli ezeket a feszültségeket. Ezért gyakran igyekeznek elkerülni a megkülönböztetést, és **minden gyereknek biztosítják** az ingyenes utazást az iskolába, vagy nem egyének, hanem **feszültségmentesen meghatározható csoportok számára** (például gyés-en lévők, fogyatékkal élő gyerekek) biztosítanak kedvezményeket, vagy szaporítják azokat az eseményeket, amelyekben mindenki részt vehet, vagy biztosítják azokat a közösségi tereket, amelyeket mindenki használhat. A „Legyen jobb a gyerekeknek” program szempontjából előnyösek ezek a helyi közösséget erősítő megoldások.

(5) Sürgősség és alkalmazási kísérlet

A gyermekek egyenlőtlen esélyeinek problémája olyan méretű és olyan veszéllyel jár a társadalmi, gazdasági, sőt politikai fenntartható fejlődésre, hogy a cselekvést azonnal meg kell kezdeni. Ismeretes, hogy számos részterületen történtek és történnek kezdeményezések. A szécsényi alkalmazási kísérlet tesz azonban **először** kísérletet arra, hogy a gyermekszegénység **számos fontos összetevőjével egyidejűleg nézzen szembe**, és a problémákat, ha nem is egyidejűleg, de egymásra épülve, összehangoltan kezelje.

II. A PROGRAM ALKALMAZÁSÁNAK ELŐKÉSZÍTÉSE EGY KISTÉRSÉGBEN

A kistérségi alkalmazásoknak sem lehet általános receptkönyvük. Mi itt tapasztalatainkat két részre bontjuk. A II. fejezetben (A program alkalmazásának előkészítése egy kistérségben) a Szécsényi kistérségben végzendő munka két előzetes lépést ismertetjük, a „helyzetkép” és a „jövőkép”- A III. fejezet néhány tényleges tapasztalatot, előzetes eredményt összegez.

Kistérségi helyzetkép - Megválaszolásra váró problémák

Bármilyen komplex cselekvési program megkezdése előtt elengedhetetlenek a helyzetet felmérő munkák. A helyzet pontos ismerete minden részterületre igaz – külön kell tanulmányozni a munkaerőhelyzetet és piacot, az iskolák működési feltételeit, a tanulók és pedagógusok helyzetét, és így tovább. Itt csak egy egészen általános, a gyerekek helyzetét mégis valamennyire központba állító helyzetleírást mutatunk be, amely azért (épp, mert a szakmai csoportnak sok nem-szécsényi tagja volt) alkalmas volt általános tájékozódásra, és egyben a legfontosabb hiányok azonosítására¹.

A Szécsényi kistérség nagy történelmi és népművészeti hagyományokkal, jelentős természeti értékekkel rendelkezik. A környezet (részben épp az ipar és a közlekedés visszafejlődése, illetve alulfejlettsége miatt, részben számos újabb helyi erőfeszítés nyomán) tiszta és egészséges, természeti értékekben gazdag. Ennek ellenére a kistérségben jellemző érzés, hogy az ott élők, habár nem laknak messze Budapesttől, mégis nagyon távol élnek a fővárostól. Egy másik megfogalmazás szerint az egykor virágzó, Magyarország gazdasági, társadalmi és kulturális életébe szervesen integrálódott térség mára *„kikerült a világ normális körforgásából”*.

Valóban számos területen súlyosak a problémák. Ezek közül azokat emeljük ki, amelyek hátrányos feltételt jelentenek a „Legyen jobb a gyerekeknek” hosszú távú (2007-2032) Nemzeti Stratégia, illetve ennek első három évére szóló program, a Gyermekszegénység Elleni Nemzeti Program (GYENP) megvalósítása szempontjából.

---

¹ A leírást a Szakértői Csoport tagjai állították össze helyi források, a helyiekkel való beszélgetések, elérhető statisztikák, illetve a Bass László által vezetett 2005. évi, két kistérségre kiterjedő felmérés alapján.

(1) Demográfia

A szécsényi Nógrád megye legkisebb kistérsége, lakossága 2004-ben 20. 095 fő volt. A megye többi kistérségében jóval többen élnek. A rétságiban 49 ezren, a bátonyterenyében 54 ezren, a pástóiiban 70 ezren, a balassagyarmatiban 97 ezren, a salgótarjániban 132 ezren laknak. A kistérség egyetlen városa a 6600 fős Szécsény. A további tizenkét település népességszáma 400 és 1900 fő között változik. A legkisebb falu Hollókő, ahol 375 fő él, a legnépesebb Rimóc 1900 fővel.

A kistérség lélekszáma folyamatosan csökken. Az 1970-es népszámlálás szerint még 22. 649 fő élt itt, 2001-ben már csak 20. 477 fő. Ez harminc év alatt közel tíz százalékos népességcsökkenést jelent. Az 1990-es adathoz viszonyítva tizenegy év alatt háromszáz fővel csökkent a lakosság száma, illetve 2001 és 2004 között további négyszáz fős fogyás figyelhető meg.

2001-ben és 2003-ban az élveszületések és a halálozások számának egyenlegeként a természetes szaporodás negatív tendenciát mutat. Mindkét vizsgált évben 101 fővel kevesebb volt a születések száma, mint a halálozásoké. A kistérség lakossága elöregedő, a fiatalok – elsősorban a magasabb iskolai végzettségűek – elvándorlása jellemző.

A kistérség népességének korcsoport szerinti összetételét tekintve a 0-19 év közöttiek és a 60 éven felüli korosztály száma megközelítőleg azonos. A tizenhárom településen összesen 4734 gyerek (19 év alatti) és 4450 hatvan évesnél idősebb ember él. A gyerekek aránya így a teljes lakossághoz viszonyítva 23, 5 százalék, az időseké 22 százalék. A gyerekek száma az egyes településeken 45 (Hollókő) és 490 fő között (Rimóc) mozog, Szécsényben 1337 ilyen korú gyerek él.

(2) Roma népesség

A cigány népesség aránya a kistérség településeinek többségén jelentős. Hollókőn és Nógrádsipeken nem élnek cigányok, minthogy a zárt közösséget alkotó falvakban nem telepednek le. A kistérség központjában, Szécsényben alacsony a romák aránya, ugyanakkor egyes településeken 30-50 százalék. A 2001-es népszámláláskor természetesen jóval kevesebben vallották magukat roma származásúnak, mint amit helyi tapasztalatok, illetve egy 2004-2005-ben készített kérdőíves felmérés eredményei mutatnak. A népszámlálás adatait tekintve Szécsényben mindössze egy százalék a cigány népesség aránya, és a legmagasabb arányszám is csak 14 százalék Nógrádmagyarbányán, illetve Nagylócon. A kutatás

Nógrádszakálban 55 százalékos, Nógrádmegyében 46 százalékos roma arányt jelez, valamint a kistérség további hat településén is 20-30 százalék körüli az eredmény.

A cigány népesség korosztályokon belüli arányában érvényesül az az országos tendencia, hogy a romák születéskor várható élettartama jóval alacsonyabb, mint a teljes népességé. Így az idősebb korcsoportban a cigányok száma aránylag alacsony, ugyanakkor a gyerekek között viszonylag magas. A 17 év alatti népesség majdnem 80 százaléka roma Nógrádszakálban, öt faluban 30-50 százalék közötti, és további öt településen 10-30 százalék között változik. Ezzel szemben a romák között a hatvan éven felüli népesség aránya a legtöbb településen 20 százalék alatt marad.

(3) Gazdaság, foglalkoztatás, munkanélküliség

Nógrád megye a különböző gazdasági mutatók alapján (nemzeti jövedelem, ipari termelés, gazdasági szervezetek száma) a megyék ragsorában az utolsók között áll. Az egyoldalú gazdasági szerkezettel rendelkező terület már az 1980-as években válságba került, illetve éppen ezért a rendszerváltás okozta válság itt fokozottan éreztette hatását. Az 1990-es években az országos gazdasági mutatók egyre kedvezőbbek, ugyanakkor a nógrádi tendenciák ezt nem tükrözték, sőt a megye lemaradása más területekhez képest egyre nőtt. Ezt jól mutatja, hogy a szocializmusban Nógrád megye még a közepesen fejlett megyék közé tartozott, míg az 1990-es évek végén - a GDP alapján - csak Szabolcs-Szatmár-Bereg megyét előzte meg.

A Szécsényi kistérség a kedvezőtlen gazdasági feltételekkel rendelkező megyében is az utolsó helyen áll. A központi funkciót ellátni nem képes Szécsény csak kismértékben tudja fogadni a kistérség településeinek munkavállalóit. A korábban fejlett mezőgazdasági mikrokörzet és iparosodott kisváros mára egyre hátrébb kerül a városok országos ragsorában. Az ipar szinte teljes megszűnése mellett a mezőgazdasági termelés is visszaesett és munkaerő-kibocsátóvá vált.

A kistérség munkaképes korú lakosságának jelentős része munkanélküli, illetve csak fekete munkából, napszámból származó rendszertelen jövedelemmel rendelkezik. Jelentős az ingázás; Szécsénybe, Balassagyarmatra, Salgótarjánba járnak dolgozni, valamint sokan fővárosi építkezéseken vállalnak be nem jelentett munkát. A rendszerváltás utáni években a kistérség munkanélküliségi rátája jóval meghaladta az országos mutatót; a különbség 1991-ben a legdrasztikusabb, amikor a kistérségben 25 százalékos, az országban 8 százalékos a munkanélküliség. Szécsényben az 1990-es évek végére csökkent a munkanélküliség aránya, amely miatt a város 2000-től nem tartozik a társadalmi-gazdasági szempontból elmaradott

települések közé, így akkor évi 18 millió forintos állami támogatástól esett el. 2004-ben 1518 fő a regisztrált munkanélküliek száma, amely a munkavállalási korú népességhez viszonyítva 12 százalékos rátát jelent. Ugyanakkor a Nógrád Megyei Munkaügyi Központ 2005. decemberében 21, 5 százalékos munkanélküliségi rátát jelez. Egyes településeken a munkanélküliek aránya 18-27 százalék közötti. 2006. januárjában – a KSH adatai alapján – a munkanélküliségi ráta 14 százalékos. A tartósan álláskeresők aránya megközelíti a 40 százalékot. A foglalkoztatottak száma kevéssel haladja meg a 6500 főt; eszerint a foglalkoztatási ráta 42 százalék.

(4) Iskolai végzettség

A magas munkanélküliségi mutatók egyik oka a kedvezőtlen gazdasági helyzet, a nagyobb vállalkozások hiánya, a munkalehetőségek beszűkülése. A másik ok a kistérség lakosságának alacsony iskolai végzettsége. A 2001-es népszámlálási adatok szerint a nyolc általános, mint legmagasabb iskolai végzettség a kistérség településein a teljes népességhez viszonyítva 27-45 százalék között változik (27 százalék Szécsényben, 45 százalék Endrefalván), ugyanakkor két másik faluban az általános iskola első évfolyamát sem elvégzők aránya meghaladja az 5, illetve 10 százalékot. A középfokú végzettséggel rendelkezők aránya a 18 évesnél idősebb népesség arányában Szécsényben a legmagasabb (56 százalék), míg a kistérség többi településén 23-43 százalék közötti értékeket mutat. A diplomások aránya a 25 évesnél idősebb lakosságból szintén a városban a legmagasabb (11,6 százalék), a falvakat tekintve Szécsényfalfaluban a legalacsonyabb, mindössze 1,7 százalék és Nógrádszakálban – 5,1 százalékkal - a legmagasabb.

(5) Óvoda és általános iskola

A kistérség minden településén működik óvoda. 2004-ben az óvodai feladat-ellátási helyek száma 15. A férőhelyek száma 787, amelyeknek kihasználtsága közel 87 százalékos az óvodába beírt gyerekek száma alapján (698 fő). Ugyanakkor ez a szám nem mutatja a ténylegesen óvodába járók számát. A 2004-2005-ös kutatás az egyes településeken jelentős eltéréseket talált, amikor a 3-5 éves korcsoporton belül vizsgálta az óvodába járók arányát. Az óvodába rendszeresen járók aránya Pilinyben a legalacsonyabb (17 százalék), a legmagasabb Rimócon (86 százalék).

Általános iskola (2006-ban) szintén az összes településen működik. A 6-14 éves korú gyerekek számától függően egyes településeken csak alsó tagozat van, illetve több település iskolája

összevont tagiskolaként látja el feladatát. 2004-ben 1680 gyerek tanult általános iskolában a kistérség egészében, amely a 6-13 év közötti korosztály 88 százalékát jelenti.

Egyes falvak iskoláira jellemző a cigány tanulók magas aránya, az elcigányosodás, valamint a cigány tanulók szegregációja. Ezekről a településekről a tehetősebb roma és nem roma szülők egyaránt másik iskolába, elsősorban Szécsénybe és Salgótarjánba járatják gyerekeiket. A folyamat – további jelentős beavatkozás nélkül – az iskolák teljes leépüléshez, a cigány és hátrányos helyzetű tanulók esélyeinek további csökkenéséhez vezet. (2007-ben megkezdődött a kisebb iskolák összevonása. A kimenet a beszámoló leírásakor még nem ismeretes.)

(6) Gyermek és fiatalok számára szükséges más szolgáltatások

A kistérség településein a gyerekeket és fiatalokat érintő egészségügyi és szociális ellátások, szolgáltatások színvonala alacsony, illetve nehézségek vannak a hozzáférés terén is.

A 0-3 év közötti több mint 800 kisgyerekek napközbeni ellátását a 20 ezer fős kistérségben Szécsény egyetlen 20 férőhelyes bölcsődéje hivatott ellátni, ahová 2002-ben 14, 2004-ben 15 gyereket írtak be. A napközbeni ellátás más formája, családi napközi vagy házi gyermekfelügyelet egyáltalán nincs a térségben.

A védőnői szolgálat minden településen biztosított, de a falvak többségének nincs saját védőnője. 2004-ben a 13 település közül hatban volt betöltött védőnői állás, Szécsényben kettő és további öt faluban egy-egy. 2002-ben kilenc védőnő dolgozott a kistérségben. Az 1200 fős Endrefalva védőnője hat települést lát el, valamint Szécsényből is kijárnak a védőnők; általában heti két napon néhány órát töltenek a falvakban. 2004-ben tíz házi orvos és két házi gyermekorvos rendelt a kistérségben. Az orvosi ellátás szintén a hét egy-két meghatározott napján néhány óra rendelési időben biztosított. Az egészségügyi szakellátásokhoz való hozzáférés nehézkes, azokat legközelebb Salgótarjánban és Balassagyarmaton lehet igénybe venni.

A kistérség szociális ellátási térképe szerint az alapellátások közül a szociális étkeztetés, a házi segítségnyújtás, a családsegítés és az idősek nappali ellátása a települések többségén (valamilyen szinten) biztosított. 2006-tól hat településen működik jelzőrendszeres házi segítségnyújtás.

A gyerekeket és fiatalokat érintő szociális és gyermekjóléti alapellátások általánosan alacsony színvonalúak, a szakember-ellátottság hiányos, a családsegítő és gyermekjóléti feladatokat gyakran egyetlen személy látja el több településen. 2002-es adatok szerint a kistérségben 21 szociális ügyintéző dolgozik, családsegítő tevékenységet nyolc fő végez, akikből mindössze

három rendelkezik szakirányú felsőfokú végzettséggel. Egy olyan kistérségben alacsony a szociális munkások, a gyerekekkel foglalkozó szakemberek száma, ahol 2005-ben a rendszeres gyermekvédelmi támogatásban részesülő 0-17 év közötti gyerekek aránya az egyes településeken 19-88 százalék között változott azzal, hogy hét településen volt 60-88 százalék közötti és további négyen 40-60 százalék közötti az arányuk. 2002-ben a kistérségben mindössze öt családsegítő szolgálatot tartottak nyilván, amelyeknek mindegyike párhuzamosan gyermekjóléti feladatokat is ellátott. Az ezekben dolgozó szakmai tevékenységet folytatók átlagos száma 1, 6 fő volt. Árulkodóadat, hogy a vizsgált évben a kistérség teljes népességének alig több mint kilenc százaléka vette igénybe a családsegítők szolgáltatásait.

A gyermekvédelmi szakellátások nem találhatók meg a kistérségben, azokat Salgótarjánban és Balassagyarmaton lehet elérni. Szécsény városában – gyermekjóléti alapellátásként - sem gyermekek átmeneti otthona, sem anyaothton nem működik. A 13 település közül gyermekvédelmi koncepcióval egyedül Szécsény rendelkezett 2002-ben.

A kistérség területén jelentős hiány tapasztalható a gyermekek és a fiatalok számára szabadidős programokat ajánló, a korosztály társadalmi, közéleti aktivitását fejlesztő, a gyermek és ifjúsági közösségek megalakulását, fejlődését eredményező szolgáltatásokból. Jellemző az ifjúsági szolgáltatások gyakorlatilag teljes hiánya, ideértve a személyes tanácsadás lehetőségét is; nem megfelelő az ifjúsági információk elérhetősége; kevés a fiatalok számára biztosított, alkalmasint megfelelő eszközökkel felszerelt közösségi tér; kevés az aktív ifjúsági közösségek, szervezetek száma; a fiatalok nem aktív szereplői a helyi közösségeknek. Mindez hozzájárul ahhoz, hogy a fiatalok helyben nem, vagy rosszul találják meg felnőtként a helyüket, aki teheti, elvándorol szülőhelyéről.

Összességében; a kistérségben hiányoznak vagy alacsony színvonalúak azok az ellátások és szolgáltatások, amelyek a gyerekek és fiatalok jól-létének növelését célozzák meg. Az egészségügyi és a szociális szolgáltatások terén probléma a hozzáférés, valamint a szakemberek hiánya és nem megfelelő képzettsége. A szociális munka a térségben nem rendelkezik azokkal az eszközökkel, amelyek hatékonyan tudnák kezelni a gyerekek és családjuk nehézségeit, illetve hozzá tudnának járulni a hátrányos helyzetű családok életkörülményeinek javításához.

(A kistérség térképét az *1. sz. Melléklet* mutatja be, a települések legfontosabb adatait pedig a *2. sz. Melléklet*.)

Kistérségi jövőkép

A három évre tervezett kistérségi program egy távolabbi jövőképhez vezető első lépés. A jövőkép a helyi közösség számos tagjának közreműködésével készül, és azt a közösség fórumai megvitatják, elfogadhatónak tekintik. Eredményei jó esetben hosszabb távon mutatkoznak majd meg, amennyiben a közeljövőben elinduló folyamatok tartósnak, fenntarthatónak mutatkoznak. Az eredmények láthatóvá tétele érdekében a megvalósuló programokat monitorozni kell, a megvalósult programok eredményeit pedig rendszeres időközönként ismertetni kell. A hosszú távú cél a gyerekprogram, és az ehhez közvetve és közvetlenül kapcsolódó komplex projektrendszer olyan hatásrendszerének elérése, amely pozitívan befolyásolja a kistérségben élők életminőségét. A jövőkép akkor és annyiban válhat realitássá, amennyiben a kistérség lakossága és közszereplői egyetértenek a változások céljaiban, irányában, eszközeiben, és ezek érdekében együttműködnek. A remélt jövő néhány fontos elemét Szécsény kistérség esetében foglaljuk össze. Más hátrányos helyzetű kistérségek jövő-képei ehhez nagyon hasonlóak lehetnek, de más elemek is beléphetnek, a hangsúlyok átrendeződhetnek.

A Szécsényi kistérség jövőképe szerint a program hatására a kistérség gazdasági, társadalmi, kulturális élete (mind belső fejlődés, mind a külvilággal való szervezettebb kapcsolatok révén) megélénkül, s – a helyi lakosság gyakran megfogalmazott igényének megfelelően – „*visszakerül a világ normális körforgásába*”. Az életminőség és közérzet javulásával erősödhet a kistérség identitása és a fiatalokat megtartó ereje. Ennek számszerűsített kifejeződése, hogy a KSH 9² mutatójával kialakított 6 kategória közül ez a kistérség stagnálóból *felzárkózó*, a módosított mutatók alapján *fejlődő* kategóriába kerül.

Szervezettebbé válik a kistérségen belüli összetartozás, gyengülnek a kistérségen belüli területi és társadalmi választóvonalak, ezen belül az etnikai elkülönülés. Jelentősen javulnak a gyermekek számára nyújtott, például korai fejlesztő szolgáltatások, amelyek megalapozzák az erősebb humán tőkét. A kistérség oktatási intézményeinek színvonala javul, a szegregáció csökken. Így az általános iskolákból kikerülő gyerekek (romák és nem romák egyaránt) nagyobb eséllyel

2 Külföldi érdekeltségű vállalkozások külföldi saját tőkéje egy lakosra;
Személyi jövedelemadó-alapot képező jövedelem egy lakosra;
Személyi jövedelemadó-alapot képező jövedelem indexe;
Működő gazdasági szervezetek ezer lakosra jutó száma;
Működő gazdasági szervezetek száma;
Munkanélküliek aránya;
Vándorlási különbözet ezer lakosra jutó indexe;
Távbeszélő-főállomások ezer lakosra jutó száma;
Személygépkocsik száma ezer lakosra.

tanulnak tovább olyan intézményben, amely előnyösebb munkaerő-piaci pozíciók elérését teszi lehetővé számukra.

Bővülnek a foglalkoztatási lehetőségek, javulnak a jövedelmi viszonyok. A munkalehetőségek száma nőhet mind piaci, mind önkormányzati, mind a szociális gazdaság lehetőségeivel. A kistérség természeti adottságait valószínűleg jól ki lehet használni modern, versenyképes mikro, kis-és középvállalatokkal, valamint az inkább a helyi szükségleteket kielégítő szociális gazdasághoz tartozó vállalkozásokkal. Ebben segíthet az Ipoly-hidak közeli években várható megépítése. Az infotechnika fejlődésével remélhető az atipikus foglalkozási formák terjedése. A szülők foglalkoztatásának egyik feltétele a gyermekek megfelelő, megnyugtató napközbeni felügyelete, amely a szolgáltatások fejlődésére támaszkodik.

Az életfeltételek általános javulása, a kiszámítható jövedelmek megszerzése a kistérség egész közösségére hatással van, amely szerepet játszhat a tolerancia erősödésében, az előítéletek csökkenésében is. Ehhez kapcsolódóan a cigány lakosság helyzete is javul, a települési körülmények között élő családok társadalmi integrációja megkezdődhet például a különböző szolgáltatásokhoz, intézményekhez való hozzáférés, a lakáskörülmények javítása vagy éppen a döntési mechanizmusokban való részvétel terén.

III. A SZÉCSÉNYI KISTÉRSÉGI PROGRAM FORGATÓKÖNYVÉNEK FŐBB ELEMELI

A szécsényi alkalmazási kísérlet forgatókönyve egy a sok lehetséges közül. Ezt a forgatókönyvet annak a csapatnak a tagjai írták, amely az MTA Gyerekprogram Irodájának (GYEP iroda) kezdeményezésére alakult meg a *Szécsényi Gyerekesély Program (SZGYEP)* megvalósításáért. A továbbiakban leírt lépések közül néhány általánosítható, egyik-másik azonban csak a szécsényi kistérségre szabott, illetve valóban kísérleti jellegű egyedi megoldásnak tekinthető. A szövegekből világos, hogy melyik egyedi, melyik általánosítható tapasztalat.

Miért épp a Szécsényi kistérség lett az első programgazda?

A kísérlet kezdetekor találnunk kellett egy kistérséget, amely vállalja a programot. Mindenütt elkezdhető a program, ahol ezt a közösség akarja, és ahol a feltételeket sikerül megteremteni a kezdéshez. A legfontosabb mozgató ok a gyermekek helyzetét javítani kívánó közös szándék. Ám a gyermekek szegénysége szorosan összefügg a település, kistérség, régió hátrányos helyzetével. A Nemzeti Stratégia egyik kiemelt horizontális, azaz minden cselekvésnél érvényesítendő prioritása a területi egyenlőtlenségek csökkentése. A területi egyenlőtlenségek sokféle metszetéből a gyakorlati cselekvés szempontjából kiemelt a kistérségek jelentősége. Ezért célszerű központi erőfeszítéseket tenni azért, hogy a Nemzeti Stratégia a lehető leghamarabb a legrosszabb helyzetű kistérségekben induljon el. A központi rásegítés alapja a kistérségek hátrányos helyzet szerinti csoportosítása. 2007-ben 28 kistérség került abba a körbe, amely annyira rossz helyzetű, hogy mindenképp beavatkozást igényel. Ehhez a beavatkozáshoz európai források (első renden a Regionális Fejlesztési Operatív Programokból) is segítségül hívhatók, illetve a 28 kistérség helyzetének javítása egy önálló zászlóshajó program is szolgálja. Legalább 20-30 további olyan kistérség van, amelyeknek számos gazdasági és társadalmi mutatója rossz helyzetre utal, és amelyekben több súlyosan hátrányos helyzetű település van.

A Szécsényi kistérség 2006-ban még a leghátrányosabb helyzetű kistérség-csoportban volt, azaz megfelelt a fenti alapkritériumnak. Az alkalmazási kísérlet azért látszott ott elindíthatónak, mert viszonylag kis területet fog át, mert viszonylag közel van Budapesthez, amellyel igen szoros induló együttműködést terveztünk, s mert előzetes tájékozódás szerint sok kiváló szakember működik a térségben. Különös szerencse volt, hogy Szécsény polgármestere, egyben a Szécsény Kistérség Önkormányzatainak Többcélú Társulása elnöke, már az első megkereséskor átlátta a program fontosságát. Ő és számos kollegája az indulástól kezdve együttműködő partnerek voltak. Az elindításhoz valóban az adott lökést és bátorságot, hogy 2006 őszén a Kistérségi Társulás, az önkormányzatok és az MTA GYEP Iroda együtt, konzorciummá alakulva dolgoztak ki egy „Norvég pályázatot” a helyi program megvalósítására. Siker esetén ez a pályázat biztosítaná a következő évek forrásainak jelentős részét. A pályázat elkészítésétől kezdve annak elbírálásáig azok az előkészítő munkák folynak, amelyeket a közös pályázatíráshoz szükséges munkálatok megkezdése után nem lehetett a közösségi lendület sérelme nélkül leállítani, és amelyek szükségesek a nagyobb pályázati pénzek fogadásához.

Szakértői csoport felállítása

A Stratégia összetett jellege számos szakterület képviselőinek együttműködését követeli meg. A kistérségi program indítása előtt célszerű szakemberek egy csoportját erre a munkára felkészíteni. A szécsényi kísérlet első fél éve csak részben általánosítható. Az első alkalmazási kísérlet kivételes helyzetből indult: a programról korábban szinte senki nem hallott a kistérségben, nem volt sem jogi, sem bármilyen intézményi háttere. A program megismertetését, a helyi érdeklődés felkeltését, az együttműködés kialakítását, stb. egy budapesti szakértői csapat kezdeményezte. A szakértők részben a MTA Gyerekprogram Iroda munkatársaiból, részben az Iroda felkérésére közreműködést vállaló szakemberekből kerültek ki. Mintegy négy hónapig tartott ez a „bevezető” szakasz. Ezt követően fokozatosan egyre több helyi szakember kapcsolódott be a szécsényi gyerekprogramot megvalósító csapatba.

Az általánosítható tapasztalatok a következők:

a) **(Szakértelmek)** A szakértői csoportban különböző szakértelmeknek kell rendelkezésre állniuk. Egyes résztvevőknek többféle szakértelmük lehet, azaz nem feltétlenül jelent minden szakértelem külön embert. Nem is minden szakértelemnek kell folyamatosan jelen lennie, bár ez a kívánatos megoldás. A fontosabb szükséges szakértelmek:

- foglalkoztatás
- korai képességfejlesztés
- ifjúságfejlesztés
- oktatás, iskolai integráció, képességfejlesztés, stb.
- információs társadalom
- közösségfejlesztés
- egészségügy
- szociális munka/gyermekvédelem
- helyi tervezés, pályázás
- jog
- szociológiai felmérés, monitorozás

b) **(Külső és helyi résztvevők)** A szécsényi tapasztalat az, hogy külső szakértők részvétele előnyös, még ha nem is olyan arányban, ahogyan ez a szécsényi kezdéskor kialakult. A

külső résztvevők előnye, hogy sok kialakult jelenségre új szemmel néznek; hogy új tapasztalatokat hoznak; hogy nem részei helyi érdekszerveződéseknek, ezért ez a tényező nem gátolja őket. Bárhogyan is kezdődjék a program, a külső szakemberek fokozatosan átadják helyüket a helyi felelősöknek. (Hasonló tapasztalatokról számol be Herpainé Márkus Ágnes a kilencvenes évek közepén elindult ZalAkar kistérségi program, talán az első ilyen jellegű fejlesztési kezdeményezés leírása kapcsán³.) Ugyanakkor már az indulástól kezdve pótolhatatlan a helyiek ismerete a térség adottságairól, emberi viszonyairól, a szakemberek felkészültségéről, a helyi szükségletekről, hiányokról és erőforrásokról. Minden – külső vagy helyi – résztvevőnek jó kapcsolatteremtési képességekkel, minden másság elfogadását is jelentő szemlélettel kell rendelkeznie.

c) (**Feltételek**) A munkát akkor lehet megkezdeni, ha a működéshez alapvetően szükséges infrastruktúra és működési források rendelkezésre állnak. A szécsényi program esetében az infrastruktúrát részben az MTA biztosította, részben pedig, növekvő mértékben, a Szécsényi kistérség. A működési forrásokat az előkészítő szakaszban az MTA, illetve kormányzati pályázati lehetőségek nyújtották. A program tényleges megvalósításához szükséges források feltétele az európai forrásokhoz hozzájutás, elsődlegesen a Norvég Pályázat kedvező kimenete. Más szavakkal: ha a fenntartható és biztos források garanciális meglétéig várunk egy új típusú fejlesztés megindítása előtt, akkor a munka valószínűleg soha nem fog megkezdődni. A szűkös forrásokhoz többnyire folyamatos pályázással lehet hozzáférni, ezek kimenete pedig bizonytalan. Kompromisszumokat, alternatív és pótmegoldásokat előre végig kell gondolni, hogy a már megvalósult, jól működő, népszerű gyakorlatok-intézmények legalább „takaréklángon” működni tudjanak forráshiány esetén is, de sajnos a teljes, tartós biztonság egyelőre nehezen elérhető cél. Éppen a gyerekeket segítő intézmények esetében ez korántsem ideális helyzet, de alternatívát jelenleg nem látunk. A civil társadalom, a helyi közösség együttműködése, a már meglévő de fejlesztendő, illetve fejlesztendő belső – mind anyagi, mind emberi – erőforrások feltárása, dinamizálása, illetve azok szinergiájának megteremtése segíthet áthidalni a váratlan rossz helyzeteket.

d) (**Működési szabályok, elvek**) A szakértői csoport (SZCS) működésének vannak írott-íratlan szabályai, nélkülözhetetlen ismérvei. Ezek közül néhányat érdemes megfogalmazni (bár fontossági sorrendet nehéz felállítani).

---

3 Herpainé Márkus Ágnes (2007) A ZalAKAR-ján. In: Kósáné Kovács Magdolna, Pető Andrea: Mérleg. Napvilág Kiadó.

- A program a helyiek programja, amihez a szakértői csoport koncepcióval, szakértelemmel, támogatással járul hozzá, és átadja tudását, ha ez szükséges, a helyben élő (szak)embereknek. A SZCS-nek minél előbb ki kell egészülnie a helyi szakértőkkel. A program megvalósítása közös felelősség.
- A szakértői csoport elsődleges feladata a szolgáltatás-kínálat „népszerűsítése”, a közösen kijelölt helyi prioritásoknak megfelelő szolgáltatások beindításának támogatása, segítése.
- A SZCS csak nagy körültekintéssel támogathat valamilyen új kezdeményezést. A program előhívja a helyi igényeket, régóta kielégítetlen szükségleteket. Nagy lehet a nyomás azonnali beavatkozásokra, gyors megoldásokra. Az SZCS felelőssége, hogy csak akkor segítsen kezdeményezéseket, ha azok feltételei kialakultak, ha a fenntarthatóság legalább minimálisan biztosított. (Mint fentebb írtuk, „teljes biztonságra” nem lehet törekedni. Mégis, a működési szabályokat, a fenntartható működési modelleket előre ki kell dolgozni, majd a működés során javítani.)
- A SZCS belső demokráciája a jó működés feltétele. Ehhez gyakori találkozások, tisztázó belső viták, közösen elfogadott döntések mellett világos kompetenciahatárok kellene, ideértve a döntési kompetenciák elosztását is. A SZGYEP szakértői csoportja (a működés itt leírt első nyolc hónapjában) legalább heti fél napot töltött a tapasztalatok elemzésével és a további lépések tisztázásával. Ezen túlmenően a SZCS tagjai – hol önállóan, hol közösen – legalább hetenként egyszer, de inkább többször dolgoztak a térségben. A SZCS belső megbeszéléseinek és kistérségi tevékenységeinek jegyzékét a 3. sz. *Melléklet* tartalmazza.
- A SZCS kötelessége, hogy folyamatosan tájékoztassa a helyi közösséget, biztosítani kell az információk folyamatos áramlását, az ehhez szükséges eszközöket. A nyilvánosság a működés garanciája. Akár egyéni, akár csoportokkal való kommunikációról van szó, az SZCS minden tagja a csoportdöntéseket képviseli a terepen. Ugyanakkor minden eszközt fel kell használnia az érintettekkel való folyamatos párbeszédre, a vitás kérdések tisztázására, a vélemények visszacsatolására. A szécsényi

tapasztalatok szerint a sokirányú kommunikációban az infotechnológia jelentős segítséget adott, ideértve a szűkebb és tágabb körű levelezési listákat, az elektronikus úton és papíralapon is készülő hírleveleket. A 2007 februárjától elindított Hírlevél egy mintapéldánya a *4. sz. Melléklet*. A helyi sajtóban megjelenő híradások három példáját reprodukálja az *5. sz. Melléklet*.

- A csoportnak át kell vinnie a gyakorlatba a komplexitás elvét. Ehhez számos új együttműködésre van szükség, amelyek kialakításánál a SZCS kezdeményező lehet. Gyakran a SZCS-nek kell kezdeményeznie helyi találkozót, fórumokat, amelyek a megszokott rutinok miatt korábban nem alakultak ki. Így azt tapasztaltuk, hogy a gyerekekkel foglalkozó szociális szakemberek, a védőnők, gyerekvédők, óvónők, szociális munkások még egy településen belül sem beszélnek meg a szakmai problémákat, települések között még ritkább a tapasztalatok elemzése. A kistérség polgármesterei és jegyzői számára szervezett (3x20 órás) együttműködést fejlesztő tréning, a korábbi szakmai kommunikáció hiányait és a kistérségi együttműködés új lehetőségeit mutatta meg. Ez a sor korlátlanul folytatható.
- Az egész munka elemzését, a folyamatok előrevetítését segíti az események, történések, döntések egységes és követhető dokumentálása. A szécsényi programban az egyik legfontosabb szerep a „krónikásé”, akinek munkáját (minthogy nem tudott mindig személyesen jelen lenni a párhuzamos eseményeken) segítette, hogy a SZCS minden tagja folyamatosan írásbeli feljegyzéseket, találkozókról beszámolókat készített.

e) **(A szakértői csoport funkciói és szervezete)** A szervezeti felépítés a kompetenciák függvénye. A szécsényi program esetében a SZCS kívülről lépett be a kistérségbe, önálló jogi személyiség nélkül. A program első évének végére fog kialakulni, hogy milyen szervezeti formát ölthet. Ez az időben folyamatosan változó funkciók függvénye. Az eddigi tapasztalatok alapján célszerűnek látszik a SZCS-t, mint viszonylag független, a kistérségi társulással együttműködő csoportot működtetni a következő funkciókkal: a „Legyen jobb a gyerekeknek” komplex program megismertetése a térség döntéshozóival, szakembereivel, állampolgáraival; az érintettek (az egyes települések, szakterületek, korosztályok

meghatározó „referencia embereinek”) és közösségeik képessé tétele, fejlesztése (empowerment); szükségletfelmérés, forrás-feltárás (esetleg kiegészítő forrás-szerzés), projekt-javaslatok kidolgozása, projektek (és forrásaik) elvi koordinálása, komplex gördülő tervezés, monitorozás, megvalósulás-követés (ellenőrzés), jelentés-készítés. Ezekhez a funkciókhoz a külső szakértők részvétele hosszú távon is célszerű. A program tényleges megvalósítása, a források megszerzése és elosztása, a projektek részletes kidolgozása és megvalósítása egy nagyobb kistérségi szerveződés feladata, amely lehet (a már meglévő funkciók kibővítésével, átszervezésével) a kistérségi társulás, vagy egy olyan civil, illetve a szociális gazdasághoz tartozó szerveződés, (pl. szociális szövetkezet), amely képes a program fenntarthatóságát biztosítani. Az SZCS felelőssége, hogy időben elkészüljön egy, a kistérség számára elfogadható koncepció a megfelelő működési formára (szervezet kialakítására), és megkezdődjön ennek gyakorlatba átültetése.

Ilyen feltételek mellett az SZCS részben tervező, (ha tetszik, tudományos-alkotó), részben operatív, gyakorlati munkát végző, viszonylag kis szervezet. A kettős funkció hatékony ellátásához célszerű az SZCS-n belül a bürokratikus eljárásokat a minimumra csökkenteni, a kompetencia határokat és döntési jogosítványokat világosan meghatározni. Egyértelműen tisztázni kell a funkciók elhatárolását és összekapcsolását a programot megvalósító (implementáló) szervezettel.

Kistérségi helyzetleírás és jövőkép készítésének módszere

Az első, már bemutatott munka a kistérségi helyzet leírása és a jövőkép volt. Ehhez a kistérségben – és ez valószínűleg általánosítható tapasztalat – rengeteg alapanyag áll rendelkezésre. A Magyar Regionális Fejlesztési és Urbanisztikai Közhasznú Társaság (VÁTI) kistérségi tanulmányokat készített a rendelkezésre álló adatforrások (pl. KSH, különösen KSH T-STAR, Területfejlesztési és területrendezési Információs Rendszer, azaz TeIR, APEH adatok, stb.) felhasználásával. Települési szintig lebontott, számos információt tartalmazó adatsorokat készít a MTA Regionális Kutatóközpontja. A KSH területi igazgatóságai mellett gazdag településsoros adatbázist nyújtanak a Magyar Államkincstár megyei területi igazgatóságai. A munkaügyi kirendeltségek számos munkaerő-piaci információval rendelkeznek. Az elmúlt évek folyamán szinte minden kistérségben és kistérségről, továbbá számos településről készültek tematikus tanulmányok. Többnyire valamelyik helyi intézmény megrendelésére készültek. Ha nem publikálták őket, elég nehéz a nyomukra akadni. Mégis érdemes megkísérelni

összegyűjtésüket. Ebben segíthet a helyi nyilvánosság, vagy valamilyen „hólabda” módszer. A Szécsényi kistérségben például tekervényes kapcsolatok nyomán bukkant fel egy, a kistérségi szakképzési helyzetről és igényekről szóló kiváló, csak kéziratban létező tanulmány, amelyet egy kis cég készített. Nagy valószínűséggel sok ilyen tanulmány lappang még.

A Program szempontjából a helyzetet leíró-elemző tanulmányokhoz hasonló fontosságúak a települési vagy kistérségi pályázatok, illetve a jövőre irányuló, különböző célokból készült tervezetek. Általában rendelkezésre állnak a Kistérségi Társuláznál stratégiai elképzeléseket is tartalmazó fejlesztési koncepciók, mint például egy vagy több Kistérség Felzárkóztatási Fejlesztési Program, szociális ellátási koncepció, közoktatási intézkedési terv, közlekedésfejlesztési dokumentum, hulladékgazdálkodási terv, turizmusfejlesztési stratégia, stb. Lehetséges, hogy pályázatok kapcsán, vagy más motivációból, készült már valamilyen stratégiai jellegű kistérségi jövőkép is. A jövőképet érdemes – esetleg a gyerekprogram szempontjaival kiegészítve - a kistérségi gyerekesély stratégia készítésénél felhasználni.

A szükségletek felmérése, helyi prioritások kijelölése

A programelemek, helyi projektek kidolgozásához, és főként a program követéséhez szükség van néhány adatfelvételre.

Az előzetes adatfelvételek között különösen fontosnak tartjuk a helyi intézményi szükségletek, valamint a gyerekek és családok szükségleteinek megismerését

(1) Intézmények iránti szükségletek

A Gyermekesély Program családok és gyermekek sorsát kívánja javítani, többek között az intézmények színvonalának javítása révén. Az intézmény-ellátottságról viszonylag sok objektív adat állt rendelkezésre. Azt azonban nem tudtuk, hogy az intézmény fenntartók, működtetők, és maguk az érintettek hogyan értékelik a fennálló lehetőségeket, milyen hiányokat észlelnek, milyen prioritásokat jelölnének ki. A választ két különböző adatfelvétellel kerestük. Csupán az intézmények és szolgáltatások iránti szükségletet egy nagyon egyszerű kérdőlap segítségével tudakoltuk. (A 6. sz. *Mellékelt* tartalmazza a szükségletfelmérő lapot.) Ezt az induláskor kérdeztük, viszonylag szűk körben, az első találkozásokon megismert szakemberek és önkormányzati felelősök körében. Az eredmények a nem véletlenszerűen kiválasztott és kis méretű minta (35-40 fő) ellenére sok információt adtak. (Ezeket foglalja össze a 7. sz. *Melléklet*). Az eredmények egy metszetét – az igények típusonkénti rangsorolása szerint – itt is bemutatjuk.

A SZGYEP-ben érintett helyi szakemberek szolgáltatás-és intézményfejlesztésre vonatkozó igényei			
Fontossági sorrend	Fontossági sorrend témán belül	Intézmény/szolgáltatás	Átlag 100-as skálán
Szociális és egészségügyi szolgáltatások biztosítása, javítása			80
1	1	Nem kötelező védőoltások térítésmentes biztosítása (fokozott kockázati csoportba soroltak számára)	91
3	2	Mozgó Szakorvosi Szolgálat biztosítása, fejlesztése (szűrővizsgálatok, gyermekgyógyászat, terhesség gondozás, fiatalok várandós anyák gondozása)	91
8	3	Házi gyermekorvosi ellátás biztosítása	85
10	4	Gyermekjóléti szolgálat működtetése, fejlesztése	85
14	5	Családsegítő szolgálat működtetése, fejlesztése	84
23	6	Támogató szolgálat működtetése (gondoskodás a fogyatékos emberekről)	81
30	7	Iskolai szociális munka biztosítása	77
32	8	Óvoda,- iskola-és falubusz-rendszer működtetése	76
43	9	Adósságkezelési program (lakhatással kapcsolatos és más típusú adóságok rendezésére)	72
44	10	Rossz lakásviszonyok rendezése, lakások minőségének javítása (víz, szennyvízelvezetés megoldása, áram bevezetése)	71
47	11	Falugondnoki rendszer működtetése	69
Fontossági sorrend	Fontossági sorrend témán belül	Intézmény/szolgáltatás	Átlag 100-as skálán
Általános és középiskolás gyermekek			80
2	1	Általános iskola alsó tagozat működtetése	91
5	2	Sportolási lehetőségek biztosítása az iskolában	89
6	3	Pedagógiai szakszolgálatok (nevelési tanácsadó, gyógypedagógiai tanácsadás, részképességek fejlesztése, továbbtanulási és pályaválasztási tanácsadás) működtetése, hozzáférés biztosítása	87
7	4	Ösztöndíjprogramok hátrányos helyzetű általános iskolás és középiskolás tanulók számára	86
9	5	Fogyatékos gyermekek integrált iskolai nevelés-oktatása (gyógypedagógus asszisztens, szülők segítése)	85
11	6	Kistérségi mobil szolgáltatások kialakítása (utazó gyógypedagógus, logopédus, fejlesztő pedagógus stb.)	85
13	7	Számítógép-használat, Internet-hozzáférés kiterjesztése	84

15	8	Napköziotthonos ellátás működtetése, fejlesztése (nevelői létszám, felkészültség és tárgyi feltételek biztosítása, fejlesztése)	84
20	9	Iskolán kívüli rendszeres sportolás feltételeinek megteremtése	82
22	10	Általános iskola felső tagozat működtetése	82
25	11	Ingyenes tankönyv minden alsó tagozatos tanulónak	80
26	12	Tanoda, közösségi ház 14-18 év közötti fiatalok számára (szociális és szabadidős szolgáltatásokkal; pl. klub, tanulást segítő foglalkozások, alternatív szabadidős programok)	80
36	13	Iskolai étkezés feltételeinek, színvonalának és körülményeinek javítása	74
37	14	Ingyenes iskolai étkeztetés minden alsó tagozatos tanuló számára	74
39	15	Nyelvi előkészítő osztályok hátrányos helyzetű középiskolai tanulók számára	74
41	16	Több (ingyenes) idegennyelv-oktatás az általános iskola 5. osztályától	72
45	17	Ingyenes iskolai reggeli minden tanuló számára	70
48	18	Hétfélig és nyári gyermekétkeztetés biztosítása	68
51	19	Gyermekek átmeneti otthonának, helyettes-hálózatnak kistérségi szinten történő kiépítése	64
Fontossági sorrend	Fontossági sorrend témán belül	Intézmény/szolgáltatás	Átlag 100-as skálán
0-6 év közötti gyermekek			77
16	1	0-4 év közötti gyermekek korai fejlesztése, speciális foglalkozás a kisgyermeket nevelő családokkal, a gyerekek jó fejlődési feltételeinek biztosítása, a speciális neveléshez való hozzáférés biztosítása, a szükséges szakember és tárgyi feltételek biztosítása (Biztos Kezdet Program)	84
17	2	Óvoda fejlesztése	84
18	3	Fogyatékos gyermekek integrált óvodai nevelés-oktatása (gyógypedagógus asszisztens, szülők segítése)	83
28	4	Ingyenes óvodai étkeztetés minden gyermek számára	79
34	5	Védőnői szolgálat fejlesztése (megfelelő létszám, tanácsadások feltételeinek javítása, funkciójának bővítése)	75
46	6	Gyermekek napközbeni ellátásának biztosítása (gyermekfelügyelet, bölcsőde, családi napközi)	70
50	7	Gyermekintézmények rugalmas nyitva tartása a szülők igényeihez igazodva	66

Fontossági sorrend	Fontossági sorrend témán belül	Intézmény/szolgáltatás	Átlag 100-as skálán
Gyermekkel foglalkozó szakemberek képzése, továbbképzése			76
12	1	Egyéb, gyermekekkel, elsősorban kamaszokkal foglalkozó szakemberek képzése (pl. programok szervezéséhez, fiatalok problémáinak felismeréséhez és közvetítéséhez)	84
19	2	Pedagógusok továbbképzése (pl. integrált oktatáshoz szükséges készségek, ismeretek, hátrányos helyzetű tanulókkal való kommunikációs képességek fejlesztése)	83
21	3	Szociális és gyermekjóléti/gyermekvédelmi szakemberek képzése, továbbképzése (szegénység csökkentése érdekében alkalmazható beavatkozási technikák, a szakmaközi együttműködés fejlesztése, közösségi szociális munka erősítése)	82
27	4	Egészségügyi szakemberek (orvosok és nővérek) képzése, továbbképzése (szociális ismeretek, kisgyermekkorú életkörülmények egészségügyi következményei, hátrányos helyzetű csoportokkal történő kommunikáció)	79
31	5	Védőnői továbbképzés (korai képesség-felismerés, szakmaközi együttműködés, tanácsadási, kommunikációs technikák fejlesztése érdekében)	76
54	6	Bölcsődei szakemberek képzése	50
Fontossági sorrend	Fontossági sorrend témán belül	Intézmény/szolgáltatás	Átlag 100-as skálán
Szülők foglalkoztatása, jövedelme			73
4	1	Tartós munkanélküliek, munkaerőpiacra soha be nem lépett fiatalok felkészítése, képzése munkavállalásra	90
24	2	Szakképzés pályakezdők, munkanélküliek számára betanító vagy OKJ-s (az Országos Képzési Jegyzékben meghatározott) szakmai végzettség megszerzése érdekében	81
29	3	Részmunkaidős munkavállalási lehetőségek megteremtése, kiterjesztése gyermekes szülők számára	78
33	4	Jelenlegi önkormányzati segélyezési rendszer felülvizsgálata, újragondolása	76
35	5	Részmunkaidős munkavállalási lehetőségek megteremtése, kiterjesztése fiatal nyugdíjasok (60 éves kor alatt), megváltozott munkavégző képességűek részére	74
38	6	Atipikus foglalkoztatási formák, távmunka lehetőségeinek megteremtése, infrastrukturális feltételeinek biztosítása	74
40	7	Állami Foglalkoztatási Szolgálat átalakítása, szociális szolgálattal való együttműködés (pl. több	72

		és egyénre szabott szolgáltatás)	
42	8	Alkalmi munkavállalási könyvvel történő munkavállalás lehetőségeinek kiterjesztése	72
49	9	Személyiségfejlesztő és tanulásmotivációs tréningek a legfeljebb nyolc általánost végzettek számára a szakképzést megelőzően	67
52	10	Szociális gazdaság keretében megvalósuló foglalkoztatási programok (pl. hagyományos „háztáji gazdaságok” újjáélesztése)	63
53	11	Kisgyermek felügyeletének, ellátásának biztosítása a munkaerő-piaci programok, képzések ideje alatt	60

(2) Családok helyzete és szükségletei

A családok és gyermekek kielégítetlen szükségleteiről (pl. lakás és környezet, fogyasztási hiányok) különböző országos felmérések vannak (KSH VÉKA követéses vizsgálat; TÁRKI Monitor adatok; az ELTE Szegénységkutató Központjának vizsgálatai). A kistérségről azonban ilyen jellegű adatok alig léteznek. E hiány pótlása az egyik feladata a kistérségi szintű háztartás-adatfelvételnek. A másik cél bizonyos szolgáltatások iránti kielégítetlen családi - egyéni szükségletek (pl. érzékelt óvodai férőhely-hiány) megismerése.

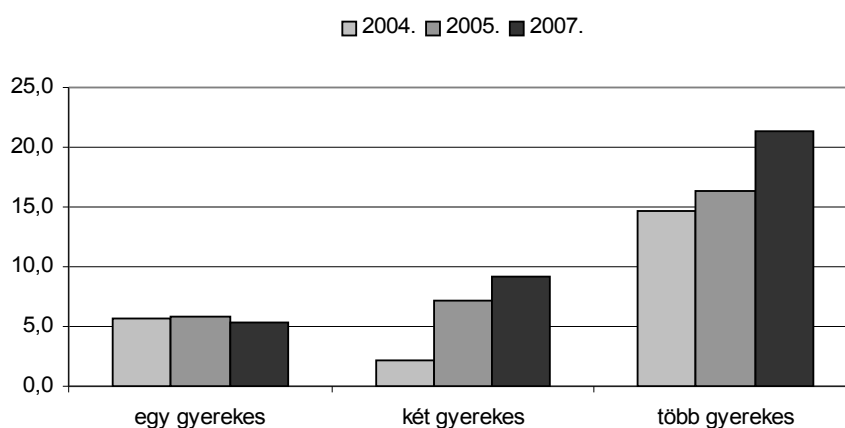
A háztartási adatfelvételt első ízben a program indulásakor (vagy azt megelőzőleg) célszerű végrehajtani véletlenszerűen kiválasztott 5-800 család körében. Ezt a felvételt nagyjából azonos (alkalmasint új problémákkal, hatást vizsgáló kérdésekkel kiegészített) kérdőívvel két, legfeljebb háromévenként meg kell ismételni. E felvételek alapján kiszámíthatók az előre meghatározott, más statisztikákból nem elérhető eredmény-és hatásindikátorok, illetve elérhetők a monitorozáshoz szükséges más információk. A kistérségi családi adatfelvétel mintájának leírását, valamint a Szécsényi kistérségben használt kérdőívet a 8. sz. *Melléklet* tartalmazza. A kistérségek közötti összehasonlíthatóságot jól szolgálná, ha ennek a kérdőívnek a főbb kérdései másutt is alkalmazásra kerülnének. A 2007. évi első felvétel előzetes eredményeit a 9. sz. *Melléklet* foglalja össze. Itt csak a legfontosabb kistérségi szintű család-indikátorokat mutatjuk be. (10. sz. *Melléklet*)

1. sz. Tábla: A szegény családok és gyermekek arányának alakulása a Szécsényi kistérségben 2004-2007 között

	Nyugdíjminimum alatt	Medián 60 %-a alatt (OECD1)	Medián 60 %-a alatt (OECD2)	Relatív szegénységi rés
<i>százalék</i>				
<i>Háztartások közül</i>				
2004.	37	36	29	28
2005	31	31	24	29
2007.	38	36	33	25
<i>Gyerekek közül</i>				
2004.	41	40	33	-
20065	34	33	26	-
2007.	40	38	34	-

Forrás: Bass László

1. sz. Ábra: Deprivált családok arányának változása 2004-2007 között gyermekszám szerint

Forrás: Bass László

A SZGYEP tevékenységei, programok, alprogramok

A felmért szükségleteket és a jelenleg belátható erőforrásokat csak úgy tudtuk összehangolni, hogy néhány rendkívül fontos, de túl költséges cselekvési területet egyelőre kihagytunk programból. A legfájdalmasabb hiány az, hogy egyelőre nem találtunk lehetőséget a lakások és lakóköznyezet jelentős javítására, ami pedig néhány településen különösen fontos lenne, ahol leromlott, elkülönült cigány utcások vannak. A lakásnyomor radikális javításával a többi erőfeszítés sokkal hatékonyabb lehetne, e nélkül tartós eredmények veszélybe kerülhetnek. Ezért – a Kistérségi Társulással együtt – keressük a lehetőséget a SZGYEP ilyen irányú bővítésére. Indulásként azok a cselekvési területek kerültek a SZGYEP-be, amelyek a norvég

pályázatot készítik elő. Egyben ezek kerültek be a Szécsény Kistérség Önkormányzatainak Többcélú Társulása, a kistérség települései, valamint az MTA Gyerekprogram Iroda 2007 áprilisában kötött együttműködési megállapodásába:

(1) Tevékenység, altevékenység neve
A gyerekek egészségügyi ellátásának javítása
A korai képességfejlődés biztosítása és a sikeres iskolakezdés előkészítése a „Biztos Kezdet” Program működtetésével és óvodai fejlesztéssel
A közoktatás fejlesztése a deszegregáció és a sikeres középiskolai továbbtanulás érdekében
Ifjúságfejlesztési szolgáltatások és programok feltételeinek kialakítása és működtetése a fiatalok társadalmi részvételének javítása érdekében
Foglalkoztatás
Információs társadalom fejlesztése
Közösségfejlesztési programok
A fejlesztéseket támogató szolgáltatások
Szükségletfelmérés, indikátorok kidolgozása, monitoring,

A tevékenységek és projektek rögzítésénél az alábbi *alapelveket* vettük figyelembe:

- Fontos cél a kistérségben élők, közösségek és a szakemberek képessé tétele önmaguk és közösségeik fejlesztésére. Kiemelt szerepük van tehát a szakemberek számára biztosított gyakorlatorientált, nem-formális módszertanokra épülő képzéseknek, tréningeknek, továbbá a kistérségben lakók közösségeinek kialakítását, erősítését szolgáló tevékenységeknek. A helyi közösségek építésénél különös figyelmet kell fordítani a roma kisebbségek helyzetére.
- Kiemelt jelentőséget tulajdonítunk a fenntarthatóságnak. Így csak olyan tevékenységek beindítását tervezi a program, amelyek
  - nem igényelnek fenntartási költségeket (pl.: képzések);
  - fenntartási költségei nem számottevők (pl.: közösségi, szabadidős programok);
  - működtetéshez szükséges költségei állami normatívából, illetve a II. Nemzeti Fejlesztési Terv központi és regionális programjaiból előteremthetők. Az NFT II-höz kapcsolódó források elérése érdekében több tevékenység tartalmaz az adott területhez kapcsolódó speciális „forrásteremtés” altevékenységet;
- A kistérség társadalmi-gazdasági elmaradottságának is, a gyermekek szegénységének is fő oka a munkalehetőségek drasztikus csökkenése. A tervezett tevékenységek között ezért központi szerepe van azoknak, amelyek minél több helyi lakosnak

biztosítanak munkalehetőséget, illetve segítenek a munkaerőpiacra való belépéshez – a tartós munkanélküliek esetében a visszatéréshez – szükséges kompetenciák, készségek megszerzésében.

(2) A SZGYEP-ben szereplő szakmai jellegű tevékenységek, altevénységek	
(Minden tevékenység a norvég pályázatban szereplő programelemeket készíti elő.)	
Tevékenység	Célcsoport
A korai képességfejlődés biztosítása és a sikeres iskolakezdés előkészítése – „Biztos Kezdet” Program és óvodai fejlesztés	0-6 éves gyermekek és szüleik, szakemberek
Közoktatási integráció	7-14 éves gyermekek és szüleik, szakemberek
Ifjúságfejlesztés	15-26 éves gyermekek, kamaszok, fiatalok
Foglalkoztatás	18-26 éves kamaszok, fiatalok és szüleik
Információs társadalom fejlesztése	A kistérség teljes lakossága
Közösségfejlesztési programok	A kistérség teljes lakossága, valamint az egészségügyi, szociális és gyermekjóléti, oktatási, ifjúsági, közösségi, közművelődési és foglalkoztatási szolgáltatásokat nyújtó szakemberek
Gyermekek egészségének fejlesztése	0-14 éves gyermekek, szakemberek

E tevékenységek 2007 elején kiegészültek a Sulinova egy, a Szécsényi kistérségben végzendő, a 0-7 éves gyerekeknek nyújtott szolgáltatások és intézmények innovatív fejlesztésével foglalkozó projekttel. (11. sz. Melléklet)

(3) Projekt előkészítés „protokollja”

Az alábbi összefoglaló táblázatot elvileg minden projektnél előre el kellene készíteni – ez a tervezés kiindulópontja. A gyakorlatban az első félév után realizáltuk, hogy a folyamatok kezeléséhez, figyelemmel kíséréséhez szükség van szisztematikus előkészítő gondolkodásra. Ezért az alábbi táblázatnak megfelelő összefoglalásokat az egyes területek felelősei nem a projekt indulása előtt, hanem már menet közben készítették el. Ez alapján folyamatosan áttekinthető a munka menete.

Projekt társadalmi „megalapozása”	Kell-e a projektet ismertetni? Milyen körökben? Kell-e PR?	Lehetséges eszközök, módszerek	Ki, mikor, hol, hogyan fogja ezt csinálni? (Lehet tovább utalni az igazgatási, civil stb. előkészítésre)	
Infrastruktúra, tárgyi feltételek (ha egyáltalán kell infrastruktúra, ill. új tárgyi feltételek)	Mi kell?	Milyen erőforrás van?	Mikor kezdhető a létesítés?	Mikorra készülhet el?
Szakemberek				
Külső szakember-igény	Milyen szakember, mennyi kell?	Van-e elég? Honnan? Milyen forrásból?	Mikortól van rájuk szükség?	Mennyi ideig lesz rájuk szükség? (Amennyire belátható)
Helyi szakember igény	Milyen szakember, mennyi kell?	Van-e elég? Milyen forrásból fognak működni?	Milyen képzés, tréning, stb. kell? Ki képez, mikor?	Mikor kezdetne működni a tréning, illetve a tevékenység?
Igazgatási háttér együttműködésének biztosítása	Milyen szinten, kikkel kell egyeztetni?	Ki fog tárgyalni, egyeztetni?		
Civil társadalom bekapcsolása				
Civil szervezetek	Feltérképezés	Lehetséges kapcsolatok megépítése		
Civilek érdekelt csoportjai	Kikkel lehet munkakapcsolat?	Módszerek, eszközök		
Mindenki	Együttműködők, önkéntesek keresése, bekapcsolása			

A megvalósítás nyomon követése, monitorozás, indikátorok

A szakmai közvéleményben a monitorozás fogalma alatt különböző tevékenységeket értenek. Attól függően, hogy milyen szakmai megközelítést alkalmaznak más-más tartalommal töltődik meg a monitorozás fogalma. Pénzügyi/közgazdasági megközelítésben használják a monitoring fogalmát olyan módon, hogy ezen a pénzügyi ellenőrzést (auditot) értik. A gazdasági életben használják a monitoring fogalmát a gazdasági folyamatok követésére, felügyeletére, ellenőrzésére. A közigazgatásban mostanában jelenik meg a monitoring fogalma és a programok pénzügyi követését, ellenőrzését értik rajta. Mi a gyerekesély programnál a közpénzeket felhasználó programoknál adott monitoring fogalmat használjuk. Úgy, mint a támogatási program követését lehetővé tevő dokumentációs, adatszolgáltatási és mérési eljárások összegző fogalmát, amely az értékelési eljárás szerves részét képezi.

A monitori értékelés a célok szempontjából elért *eredmények* és *hatások* alapján teszi láthatóvá a program megvalósítását, az előre meghatározott értékelési kritériumok alapján. Az eredmények a projektek közvetlen, viszonylag gyorsan megmutatkozó kimenetét jelentik, a hatások inkább hosszú távon mérhetők, a projekt általános céljaihoz kapcsolódnak. Az értékelés a monitor tevékenység számára meghatározott mutatókra, továbbá a programban érintett összes szereplő által nyújtott információra épít. A monitorozási tevékenység nemcsak követést/értékelést jelent, hanem visszajelzést is a program megvalósítói számára: a folyamatos jelzések segítenek az egyes tevékenységek alkalmanként szükséges korrigálásában, továbbfejlesztésében, azaz nem csak értékelést, hanem támogató és fejlesztő interakciót is jelentenek. A monitoring jelentések egyben az elemzés, értékelés és gördülő tervezés alapját is adják.

A SZGYEP-ben kétféle monitorozási és értékelési rendszert vezettünk be. Az első rendszer a kistérségi szintjén megjelenő eredményeket és hatásokat mutatja. Ennek egyik forrása a kistérségi szintű intézményi statisztikák (óvodázási arányok korévenként, képesség-felmérések, továbbtanulási arányok, stb.) Ezeknek az indikátoroknak a kidolgozása és gyűjtése jelenleg van folyamatban. A másik forrás az említett háztartási adatfelvétel, amelyből a családokra és gyerekekre vonatkozó mutatók számíthatók (szülők foglalkoztatása, családok jövedelmi helyzete, alapszükségletek kielégítettsége, stb.) Néhány fontosabb indikátort fentebb bemutattunk.

A második monitor-indikátor rendszer a projektek szintjén megjelenő eredményeket, hatásokat mutatja. A monitor-tevékenység ebben az esetben belső, vagyis a projekt munkatársai által készített felmérés, beszámoló adatai alapján megvalósuló eredmények és hatások bemutatása. A belső monitorozás tehát valójában előre meghatározott szempontok és időbeni ütemezés szerinti jelentés az adott projekt tevékenységéről, kimenetéről. Ennek elkészítése minden projekt esetében a projekt-vezető felelőssége. A belső monitorozás minden projekt esetében elvégzendő. A külső monitorozást egy-egy projekt esetében a pénzügyi megvalósulást lehetővé tevő szervezettől küldött külső, a programtól független monitor végzi. Ez tartalmazhat folyamatkövetést, az érintettek elégedettség-vizsgálatát, a belső monitorozás által mutatott eredmények értékelését/ellenőrzését, stb. Minthogy egyidejűleg igen sok projekt működik (illetve egy projekt több helyszínen valósul meg), és a külső monitorozás költséges, ezért a külső monitorozás csak mintaválasztás alapján néhány projekt esetében valósulhat meg. A belső és külső monitorozás pontos tartalmának projektenkénti kidolgozása jelenleg folyik.

A SZGYEP első eredményei

A Szécsény Kistérség Önkormányzatainak Többcélú Társulása és az MTA Gyerekprogram Iroda 2007 áprilisában együttműködési megállapodást írtak alá. Ebben rögzítették, hogy az aláírók, a települési önkormányzatok és helybeli közreműködők segítségével 2007. március végéig milyen tevékenységek, fejlesztések valósultak meg, vagy kezdődtek el a ***Szécsényi Gyermekesély Program*** keretében.

(1) Korai képességgondozás

A kisgyerekek korai képességgondozását végző *Gyerekházak* (alacsony küszöbű, de az ÁNTSZ feltételeinek megfelelő kis intézmények) már működnek Rimócon, Varsányban és Magyargécen. A kezdeményezés célja, hogy a hátrányos élethelyzetből induló 0-6, de főként 0-3 év közötti gyerekek számára a lehető legkorábban nyújtson segítséget, felismerje és fejlessze képességeiket, készségeiket, a kicsiket előkészítse az óvodára. A fejlesztő szakemberek megkezdték a munkát, kialakult az együttműködés az óvodákkal, valamint a gyerekeknek szolgáltatást nyújtó más szakemberekkel. A szülők igényeit követve a gyerekházak minden nap nyitva vannak. A Gyerekházak segítik a szülők munka-keresését, mintegy észrevétlenül fejlesztik a gyerekekkel foglalkozásukat. Több településen van igény újabb gyerekházakra – ennek anyagi és szakember feltételei egyelőre hiányoznak.

A Sulinova pilot-programja az integrációs tevékenységek óvodai kiterjesztését készíti elő. A program keretében a kora gyermekkori fejlesztésben érintett szakemberek (védőnő, gyermekorvos, óvodapedagógus, szociális és gyermekjóléti területen dolgozó munkatársak) bevonásával vizsgáljuk, milyen feltételei és lehetőségei vannak a gyerekek korai óvodáztatásának. Az óvodáskorú gyerekek egészségi állapotának, pszichomotoros és kommunikációs fejlettségének vizsgálata, a védőnők és orvosok preventív tevékenységének kiterjesztése, az óvodáztatás jogszabályi környezetének feltérképezése, a szülők, az óvónők és az önkormányzatok óvodáztatással és annak kiterjesztésével kapcsolatos véleményének megismerése, valamint a kisgyerekekkel foglalkozó szakemberek továbbképzésének fejlesztése egyaránt részei a programnak, melyet a Sulinova projektvezetője a SZGYEP munkatársainak segítségével a kistérségben végez.

(2) Oktatásfejlesztés

Az oktatás színvonalának javítása, új pedagógiai módszerek megismerése érdekében rendszeres szakmai találkozónak, pedagógus műhelyeknek adnak otthont a kistérség általános iskolái. Eddig Endrefalván, Szécsényben, Nógrádmegyeren, Varsányban és Nógrádszakálton került megrendezésre az átlagosan 30-40 pedagógus részvételével zajló találkozó. A fejlesztési terület rövidtávon tervezett tevékenységei között szerepel az intézményfenntartók szakmai továbbképzése, valamint egy óvodai felmérés elkészítése. A program keretében készítik elő az iskolák 20 gyerek zánkai táboroztatását.

(3) Ifjúságfejlesztés

Az ide tartozó projektek célja az ifjúsági közösségek megerősítése. Ezzel nyújt alternatívát - a helyi igényeknek megfelelően - a csellengő fiatalok számára azzal, hogy „legyen egy hely, ahová a fiatalok be tudnak menni”, és szabad idejüket az eddiginél tartalmasabban tudják eltölteni. 2007 áprilisáig a kistérség öt településén (Endrefalva, Hollókő, Nagylóc, Nógrádmegyer, Piliny) kezdődtek meg közösségi terek kialakítására irányuló lépések, jelenleg folyik a további települések felmérése. Várhatóan június közepétől az összes településen lehetőség nyílik – a települési önkormányzatok által biztosított helyiségekben – a fiataloknak szabadidejük hasznos eltöltésére, közösségi programok megszervezésére, az igényeik alapján kialakított programokon való részvételre. A jelenleg rendelkezésre álló erőforrások nem teszik lehetővé ifjúságfejlesztő szakemberek alkalmazását, csupán azt, hogy – az egyes települések ifjúsági korosztályának formális vagy nem-formális vezetőire építve megerősítsük az ifjúsági közösségi terek körül szerveződő fiatalokat. Számukra május közepétől a szécsényi művelődési házban heti rendszerességgel tart a SZCS ifjúságfejlesztő szakembere megbeszéléseket, s egyben segít az „önszervezés megtanulásában”. Az oktatásfejlesztő, az információs társadalom-fejlesztő, valamint az ifjúságfejlesztő program szorosan együttműködik.

(4) Információs társadalom

A digitális írástudás fejlesztését célzó csoportfoglalkozásokon a szécsényi teleházban a program kezdete óta részt vehetnek a gyerekek, mivel ez volt az egyetlen erre megfelelően felszerelt helyszín. A térítésmentes foglalkozásokat és nyilvános internet használatot is nyújtó közösségi terek kialakítása a többi településeken az önkormányzatok és a program

együttműködésével folyamatosan valósul meg. (A szükséges számítógépeket különböző kedvezményes akciók révén sikerült beszerezni.)

A gyerekek (és későbbiekben a szülők) tanulását a kistérségben élő mentorok segítik, akiknek képzése szintén a Gyerekesély program keretében valósul meg. A mentorok március közepén egy 4 napos (Prágában megvalósult) szakmai képzésen vettek részt, s e mellett folyamatos a kapcsolatuk a SZCS szakemberével.

(5) Közösségfejlesztés

A közösségfejlesztés célja a helyi – szakmák, igazgatási szintek, általában a helyiek – közötti kapcsolatok építése. A programban e komponens keretében került sor a „*Segítőknak segítség*” képzésre, valamint a kistérség polgármestereinek, jegyzőinek részvételével megvalósuló, együttműködésüket fejlesztő tréningre. A közeli tervek között szerepel egy fényképezésre épülő közösségfejlesztő csoportfoglalkozás elindítása is felső tagozatos gyerekek számára. A megvalósult, vagy közeljövőre tervezett közösségi rendezvények (Mikulás, kistérségi fociverseny, rajzpályázat, légvárépítő nap, stb.) ugyancsak közösségfejlesztő hatásúak is. A helyi demokrácia-fejlesztéshez tartozó eszközök a hírlevelek, a program egyes témáiról tartott közös beszélgetések.

(6) Egészségügy

A gyerekek egészségi állapotának javulását célzó fejlesztési terület keretében kerül sor az orvosok és a védőnők segítségével végzett felmérésre, valamint a táplálkozási anomáliák feltárását célzó kutatásra.

(7) Foglalkoztatás, a szülők munkavállalási esélyeinek javítása

A munkaerő-piac feltérképezésével, a lehetőségek keresésével, valamint a szülők munkavállalásra való felkészítésének megalapozásával kezdődtek meg lépések ezen a területen. Jelenleg folyik a fenntarthatóságot biztosító szervezeti forma előkészítése, kistérségi szociális szövetkezet(ek) lehetőségének keresése, amely a munkalehetőségeket is bővíti.

(8) A családokat segítő és a gyermekjóléttel foglalkozók együttműködésének fejlesztése

A kistérség szociális és gyermekjóléti szakembereinek részvételével rendszeresen kerül sor szakmai találkozókra, új módszerek bemutatására, amelyeknek célja az együttműködés javítása, valamint a felmerülő problémák kezelése. A Gyerekesély program támogatásával a szociális szakembereknek lehetőségük van szupervízióban részt venni. (Ilyen lehetőség eddig nem volt.)

(9) Kiegészítő források keresése

Soha semmilyen forrás nem elég. Ezért örömmel fogadtunk minden külső-vagy magán kezdeményezést, adományt. A legnagyobb hatású eddig a Bramac cég jótékonyági árveréséből származó bevétel felajánlása volt a rimóci gyerekház felújítására (A felújítás kész) Magánszemélyek adományaiból biztosítottuk a gyerekház felszerelésének egy részét, két szövőszék lízingjét, amelyek jövedelemtermelő tevékenységhez segítenek 1-2 családot.

Külső erőforrásként definiálható továbbá, hogy a kistérség általános iskoláiban tanuló 25 felső tagozatos gyerek vehet részt nyári táborozáson a Zánkai Gyermek és Ifjúsági Centrumban 2007 nyarán. Minthogy a rendelkezésre álló férőhelyek korlátozottak, szükséges volt olyan kritériumok meghatározása, amelyek lehetővé teszik a résztvevők kiválasztását. A tanulmányi eredmény javítása mellett figyelembe vesszük a családi háttérrel (három vagy többgyermekes, illetve egyszülős család) is. A tanév végére az általános iskolák közreműködésével összeáll a táborba utazó gyerekek névsora.

Az SZGYEP tervezett tevékenysége egy fényképezésre épülő csoportfoglalkozás elindítása 10-14 éves gyerekek számára. Ennek célja, hogy a gyerekek az általuk készített fényképeken keresztül lássák-láttassák szűkebb és tágabb környezetüket, településük, családjuk, iskolájuk helyzetét. A program induló költségei azonban jelentősek, nem finanszírozhatók saját anyagi erőforrásként. A szükséges fényképezőgépeket és egyéb eszközöket adományszerzés útján tudjuk biztosítani. Ennek első eredménye, hogy a Sony Magyarország Kft. Digitális fényképezőgépekkel járul hozzá a kezdeményezés elindításához.

A 12. sz. *Melléklet* mutatja be, hogy melyik településen hogyan állnak a megvalósult, megkezdett, illetve tervezett tevékenységek.

Összefoglalásként, vagy tanulásként annyi rögzíthető, hogy a „Legyen jobb a gyerekeknek” program megvalósítása jelentős jogszabályi háttéren és költségvetési forrásokon túl óriási helyi erőfeszítéseket igényel. Ehhez külső és helyi szakemberek tartós és jóhiszemű együttműködése, valamint a helyi társadalom fokozatosan erősödő támogatása és könnyen megszerezhető, de nehezen megtartható bizalma szükséges.

Forrásmunkák

(A Szécsényi alkalmazási kísérlethez gyűjtött információk forrásai)

- 3K Consens Iroda (Csákó Mihály, Bohn Katalin és mások) *Akciókutatás a szakképzés fejlesztésér.*
- Csató Zsuzsa, Deákné Benke Judit, Gelsei Sándor, Goldmann Róbert, Győri Ildikó, Lenkei Aida, Oraveczné Torják Anita, Prókai Judit, Turi Katalin, (2004) *Az Észak-magyarországi régió szociális helyzetelemzése.* (Munkaanyag.), ESZCSM, NCSSZI
- Dankó Adrienn, Berényi Eszter, Ságvári Bence, Máder Miklós, Kovács Szilvia, Pillók Péter (2005) *Nógrád megyei fiatalok helyzete.* Kutatási zárótanulmány. Mobilitás Ifjúságkutatási Iroda.
- Dr. Engelberth István (2003) *Egy válságban lévő határ menti település Nógrád megyében: a Szécsényi kistérség.* In. Területi Statisztika, 2003./2.
- KSH B.A.Z. Megyei Igazgatósága. Adatösszeállítás. *Az Észak-Magyarországi régió kistérségeinek, illetve Magyarország régióinak legfontosabb társadalmi-gazdasági jellemzői számokban.*
- KSH Miskolci Igazgatósága (2006) *A kistérségek társadalmi, gazdasági helyzete. Észak-Magyarország.*
- KSH Miskolci Igazgatósága (2005) *Statisztikai tájékoztató. Nógrád megye. 2005/1.*
- KSH (2004) *A területfejlesztési-statisztikai kistérségek legfontosabb adatai.*
- *Nógrád megye és kistérségeinek humán erőforrás fejlettsége és szakképzési helyzetképe.* Kiegészítés a Nógrád megye Foglalkoztatási Stratégiájának kialakítása című tanulmányhoz.
- Pro-Vital 2000 Fejlesztési Tanácsadó és Beruházásszervező Kft. (2005) *A Szécsényi Kistérség területfejlesztési koncepciója és programja.*
- Szekeres Istvánné, Szűcs Lászlóné (2006) *Nógrád megye társadalmi-gazdasági jellemzői.* KSH Miskolci Igazgatóság, Salgótarjáni Képviselő.
- SCET Magyarország Városfejlesztő Rt.(2003) *A Szécsényi kistérség felzárkóztatási fejlesztési programja.*
- TEMKA Alapítvány (2003) *Útközben. A kistérségi szakképzés fejlesztésében: társadalmi kapcsolatok. Akciókutatás.*
- Városfejlesztés Rt. (2006) *Urbanisztikai tanulmányterv I. Ütem. a Nagykürtös – Balassagyarmat – Szécsény határon átnyúló városhálózat fejlesztése érdekében a Balassagyarmati kistérség és a Szécsényi kistérség területére.*